

GOLIJA – POTENCIJALNI LIDER EKOTURIZMA NA BALKANU

GOLIJA – THE POTENTIAL LEADER IN ECO-TOURISM IN THE BALKANS

Dr Svetislav Lj. Marković, profesor

Visoka škola tehničkih strukovnih studija Čačak

Ulica Svetog Save 65, 32000 Čačak, Srbija, E-mail: svetom@open.telekom.rs

Miloje Ostojić, spec. menadžmenta

Turistička organizacije opštine Ivanjica, Milinka Kušića 47, 32250 Ivanjica, Srbija

E-mail: ostojaiv1@gmail.com

i E-mail: tooivanjica@eunet.rs

Dr Ilija V. Popović, docent

Ljubički kej, soliter 5, stan 65, 32000 Čačak, Srbija,

E-mail: ilijapop@ptt.rs

REZIME

Golija ima veoma povoljne uslove za razvoj ekoturizma. To su, pre svega, očuvana priroda, čist vazduh, bogatstvo flore i faune. Boravak u prirodi turistima pruža mogućnosti za šetnje, rekreatiju, za organizovane izlete do obližnjih pećina, izvora, manastira, uz mogućnost lova i ribolova, planinarenja, branja šumskih plodova i lekovitog bilja i drugih aktivnosti u prirodi. Puno korišćenje kapaciteta, intenziviranje investicija u turističku infrastrukturu i obrazovanje odgovarajućih stručnih kadrova, takođe imaju naročit značaj. Uključivanje u savremene tokove međunarodnog turističko-ugostiteljskog tržišta, prilagođavanje ponude savremenim uslovima i podizanje kvaliteta ponude na viši nivo, dovelo bi do većeg razvoja ove privredne grane.

Ključne riječi: Golija, ekoturizam, park prirode.

SUMMARY

Golija has very beneficial conditions for the development of eco-tourism. These are, in the first place, preserved nature, clear air, the variety of flora and fauna. Spending time in the countryside enables the possibilities for walking, relaxation, guided tour to the nearby caves, springs, monasteries together with the convenient conditions for fishing and hunting, mountaineering, gathering of forest fruit and healing plants as well as numerous other activities. Complete usage of the capacities, the growing investments into tourist infrastructure and education of the convenient professional staff, are also of great importance. Taking part in the contemporary international tourism and catering industry markets, the adjustment of the offers to the contemporary conditions as well as improving the quality of the offer to the highest level would lead to the growing development of the natural branch.

Key words: Golija, eco-tourism, natural park.

1. UVOD

Sa evolutivnim razvojem društva menjao se i odnos čoveka prema prirodi. U najdaljoj prošlosti čovek se prirodi najviše prilagođavao, a sa razvojem društva sve upornije je savlađivao, potčinjavao svojim ciljevima i sve drastičnije je degradirao. Današnji čovek je, međutim, svestan negativnih posledica svog destruktivnog delovanja, pa se opet počeo okretati prirodi i tražiti načine kako da je što racionalnije koristi i popravlja. Ali, nažalost, razvojne tendencije savremenog potrošačkog društva i sveopšti procesi globalizacije deluju daleko snažnije na dalju degradaciju prirode od mera i aktivnosti na njenoj zaštiti i revitalizaciji.

U prvobitnoj fazi razvoja ljudskog roda, ili lovno sakupljačkoj fazi, koja je i najduže trajala, čovek je sasvim zavistan od prirodne sredine u kojoj se kretao, hraneći se sakupljanjem plodova i lovom. Ekološke posledice njegovog delovanja na lokalnu sredinu, pa i kada je koristio vatru i izazivao požare bile su neznatne i prolazne.

Sa počecima obrade zemlje i pravljenjem alatki čovek se jače vezuje za određenu lokalnu sredinu, pa ljudska populacija postepeno prelazi u drugu fazu razvoja društva (fazu zemljoradnje). U toj fazi čovek gaji sve veći broj kulturnih biljaka, povećava obradivo zemljište paljenjem i krčenjem šuma i pripitomljava životinje, pa postaje ekološki faktor sa modifikatorskim uticajima na okolinu.

Zatim počinje unapređivati građevinsku tehniku podižući najstarija gradska naselja (pre oko 5.000 godina), kada ljudska populacija poprima civilizacijska obeležja društvenog života. Koncentracija stanovništva donosila je gradskom čoveku nove probleme kao što su glad u nerodnim godinama, teškoće u snabdevanju vodom i održavanju komunalne higijene, pa je stanovništvo češće stradalo pomorom od gladi i od epidemija raznih bolesti sa katastrofalnim posledicama. Ali, ljudsko društvo se sve organizovanije razvijalo i povećavalo rast stanovništva, pa je čovek postepeno vodio sve složeniju borbu sa prirodom da bi što lakše iskorišćavao njena bogatstva i resurse: zemljište, šume, rude, vode i građevinske materijale, ali ostavljao i sve vidljivije ekološke uticaje na svoju okolinu. Uz pomoć građevinske tehnike i veština gradio je puteve, ukroćivao i premošćavao reke, preradivao rude, isušivao močvare i podvodna zemljišta, pretvarao šumska zemljišta i stepu u plodna polja, osvajao velike hidroakumulacije i sisteme za navodnjavanje, ali je pri svemu tome radikalno menjao svoju okolinu. Uništavao je delove plodnih dolina, a sečom šuma iskorenjivao pojedine biljne i životinjske vrste, uništavao čitave ekosisteme, a time otvarao procese erozije. Stalnim progresom društva i razvojem nauke, tehnologije, obrazovanja, kulture, porastom broja stanovnika i pojačanom urbanizacijom došlo do se industrijske faze razvoja društva, koja je u Evropi započela krajem 18. veka, a u 19. stoljeću donela radikalne promene u čovekovoj životnoj sredini. One su se savremenim industrijskim i postindustrijskim društвima stalno povećavale. Sve brži razvojni industrijski i tehnološki skokovi i eksponencijalni rast stanovništva do kojeg je došlo napretkom medicine, farmacije i uslova života, zakonito su uzrokovali dalji razvoj rudarstva, energetike, infrastrukture, urbanizacije i novih tehnologija čije su posledice sve veće.

U pitanju nije kvalitet životne sredine samo urbanih, industrijskih i lučkih naselja i transportnih čvorova, već se radi o opštim destruktivnim posledicama ljudskih aktivnosti koje sve više degradiraju i menjaju prirodnu sredinu pretvarajući je u urbanu i osiromašenu. Ukupnu životnu sredinu sve intenzivnije zagađuju štetnim agensima tehnoloških i drugih procesa sa posledicama od lokalnih do kontinentalnih razmara, što se potvrđuje sve zagađenijim zemljištem, tekućim i podzemnim voda, priobalnih delova mora i vazduha lokalnih i regionalnih sredina.

2. PARK PRIRODE „GOLIJA“

Park prirode je područje dobro očuvanih prirodnih svojstava voda, vazduha i zemljišta, preovlađujućih prirodnih ekosistema i bez većih degradacionih promena predeonog lika. U celini predstavlja značajni deo očuvane prirode i zdrave životne sredine.

Golija je najviša planina jugozapadne Srbije (Jankov kamen 1833 m.n.v), pruža se u dužini od 32 km u obliku položenog latiničnog slova „S“. Po lepoti i raznovrsnosti pejzaža, kao i očuvanosti izvornih prirodnih i kulturnih vrednosti, jedna je od najprivlačnijih planina u Srbiji. Planina Golija okružena je planinama Jelicom (sa severa), Kopaonikom, Čemernom i Radočelom (sa istoka), Javorom (sa zapada), Zlatarom, Jadovnikom i visoravni Pešter (sa juga). Područje same Golije ograničeno je dolinom Ibra na istoku, Raške i Ljutske reke na jugu, Moravice na zapadu i srednjim delom doline Studenice na severu i severo-istoku. Odlikuje se bogastvom vode i raznovrsnom florom i faunom. Goliju krasи prostranstvo šumskog pokrivača. Naročito su zastupljenje bukove šume. Neki delovi ovih šuma imaju karakter prašume. Golija je sada naša najšumovitija planina, sa najvećim i najboljim šumskim kompleksima. Njene južne padine obrasle su prostranim livadama i pašnjacima. U smrčevim šumama očuvale su se tresave kao specifični i osetljivi ekosistemi.

Područje planine Golija i Radočelo stavljen je pod zaštitu kao Park prirode pod imenom „Golija“ (površine 75.183 ha) i svrstano u I kategoriju zaštite kao prirodno dobro od izuzetnog značaja Uredbom Vlade Republike Srbije.¹

Park prirode sa svojim prirodnim i stvorenim vrednostima zadovoljio je u potpunosti kriterijume za nominovanje Parka prirode „Golija“ za Rezervat biosfere po programu MAB-a (Program „Čovek i biosfera“), tako da je deo Parka prirode „Golija“ odlukom Komisije UNESCO-a, oktobra 2001. godine proglašen za Rezervat biosfere „Golija-Studenica“ (površine 53.804 ha).



Slika 1. Pejzaži sa Golije

Zaštićeno prirodno dobro Golija je planinska regija koja u svojim granicama obuhvata planinu Goliju, Radočelo i vrlo mali deo prostora planine Čemernog. Predeo je izbrazdan dubokim rečnim dolinama, između kojih su uzvišenja različitog oblika i veličine. Slivovi reka Moravice i Studenice sa svojim mnogobrojnim pritokama su glavni nosioci geomorfoloških procesa i oblika reljefa. Područje Golije odlikuje refugijalni karakter staništa što je omogućilo opstanak tercijalne flore. Golija zajedno sa planinom Tarom predstavlja refugijum tercijalne flore u Srbiji i značajna je kao centar genetske, specijske i ekosistemskе raznovrsnosti na Balkanu i u Evropi. Floristički biodiverzitet Golije gradi oko 900 taksona biljnog sveta, od toga 729 vrsta vaskularnih gljiva, 40 vrsta mahovine, 117 vrsta i varijeteta algi. Poseban značaj u flori imaju endemične i reliktnе vrste, kao i vrste koje su postale ugrožene. Među

¹ „Službeni glasnik RS“, broj 45/2001. godine.

očuvanim prirodnim retkostima izdvaja se reliktna i endemična drvenasta vrsta planinskog javora (*Acer heldreichi*), koji je sinonim za floru Golije. U Srbiji se najlepše i najočuvanije zajednice sa gustim populacijama planinskog javora nalaze na Goliji. Pored javora, poseban floristički značaj ima zelenika (*Ilex aquifolium*), kao i endemične vrste: *Allysum markgrafi*, *Allysum jancheni*, *Pancicia serbica*, *Viola elegantula* i *Verascum adamovicii*. Vrste Pančićeva bedrenica (*Pancicia serbica*) i Adamovićeva majčina dušica (*Thymus adamovici*) imaju obeležje lokalnog endemita i vrste su od međunarodnog značaja za očuvanje biodiverziteta. Botanički značajna područja na Goliji čine očuvane liščarske i liščarsko-četinarske šume prašumskog tipa, kao i šume četinara, posebno subalpijske smrče.

Na Goliji je do sada zabeleženo 45 vrsta ptica koje spadaju u grupu prirodnih retkosti i registrovano je oko 90 vrsta kandidata za Crvenu knjigu ptica Srbije, što sve ukazuje na veliki značaj ornitofaune Golije kao budućeg rezervata biosfere za očuvanje biodiverziteta ptica.

Kulturno istorijske vrednosti Golije karakteriše brojno prisustvo i tragovi kulturno istorijskog nasleđa na celom području, kao što su: spomenici kulture od izuzetnog značaja: Manastir Studenica (XII vek) i Manastir Gradac (XIII vek); spomenici kulture od velikog značaja: Crkva Sv. Aleksija u Milićima (XVII vek); Crkva Sv. Đorda, Vrh (XII vek); Crkva Sv. Bogorodice, Dolac (XV vek); Crkva Sv. Nikole, Reka, Palež (XIV vek); Gornja isposnica, Savovo (XIII vek); Manastir Kovilje (crkva Sv. Arhangela i Sv. Nikole, XVII vek) i Crkva Sv. Preobraženja, Pridvorica (XII vek); spomenici kulture-kulturna dobra (proglašena, nekategorisana); i ostala kulturna dobra i spomeničko nasleđe u okolini Parka prirode Golija. Manastir Studenica je osnovan krajem XII veka, kao glavna zadužbina rodonačelnika dinastije Nemanjića, Stefana Nemanje, da bi vremenom postao najznačajniji duhovni centar nove srpske srednjovekovne države i sa najvećim uticajem na društveni i kulturni razvoj zemlje. Često je razaran i nanovo obnavljan. U XVII i XVIII veku u kompleksu manastira se nalazilo 13 crkava sa pratećim objektima, od kojih su do danas ostale očuvane dve: Bogorodičina crkva i crkva Sv. Joakima i Ane. Manastir Studenica, nesporno je jedna od najvrednijih građevina u stvaralaštvu srpskog naroda i jedno od najznačajnijih središta srednjovekovnih zbivanja. Svojim vrednostima prelazi granice naše države i nalazi se na UNESCO-voj Listi svetski vredne kulturne i prirodne baštine od 1986. godine (zaštitom obuhvaćen prostor oko 262 ha). U porti manastira nalazi se više vrednih stabala. Jedno od njih je i stablo zelenike (staro oko 90 godina), zaštićeno kao prirodna vrednost i retkost – 1970. godine.



Slika 2. Crkva u Pridvorici



Slika 3. Manastir Studenica

Manastir Gradac je podignut 1268. godine, a zadužbina je kraljice Jelene Anžujske, princeze francuskog porekla i žene kralja Uroša. Pri manastiru je osnovala prvu devojačku školu u kojoj su se obrazovale srpske plemkinje.

Park prirode Golija sačinjen je od prirodnih, kulturnih i funkcionalno povezanih prirodnih i predeonih celina, koje su u cilju efikasnog planiranja i sprovođenja zaštitnih mera, razganičene na više podpodručja ili lokaliteta. Područje parka je zonirano u tri stepena zaštite, odnosno 18 lokaliteta je pod režimom zaštite I stepena, 20 područja je pod režimom II stepena zaštite i ostalo područje je pod III stepenom zaštite.

Lokalitetima pod režimom zaštite I stepena obuhvaćena su staništa prirodnih retkosti biljnih i životinjskih vrsta, kao i specifične biljne zajednice koje predstavljaju značajan element osnovnih vrednosti zaštićenog prostora, osetljivi ekosistemi tresava, Košaninovo jezero, Dajićko jezero, izvorište Goljske reke i Studeničke reke, kao i slapovi reke Izubre.

Režim II stepena zaštite pokriva područje gde je za očuvanje izvornih prirodnih vrednosti potrebno preduzimati posebne mere unapređivanja, tj. za koje je potrebno veće učešće čoveka radi obezbeđenja uslova za opstanak i unapređenje prirodnih vrednosti.

U III stepenu zaštite dozvoljeno je selektivno i ograničeno korišćenje prirodnih bogatstava i kontrolisane intervencije i aktivnosti u prostoru koje su usklađene sa funkcijom zaštićenog prirodnog dobra.

Park prirode „Golija“ obuhvata područje opština Ivanjica (41.755 ha ili 55,5%), Kraljevo (12.049 ha ili 16,1%), Raška (12.623 ha ili 16,8 %), Novi Pazar (5.891 ha ili 7,8 %) i Sjenica (2.865 ha ili 3,8 %).

Ukupna površina PP „Golija“ iznosi 75.184 ha, od čega pod režimom I stepena zaštite je oko 554 ha ili 0,74%; pod režimom II stepena zaštite je 3.883 ha ili 5,16% i pod režimom III stepena zaštite je 70.746 ha ili 94,1%.

U PP „Golija“ pod šumama se nalazi 39.528 ha ili 53% od ukupne površine parka. U privatnom vlasništvu je 18.460 ha ili 46,7%, a u državnom i društvenom vlasništvu je 21.068 ha ili 53,3%. U okviru granica parka prirode nema nijedno urbano naselje a ruralnih je 32.

Lokaliteti koji se nalaze pod režimom I stepena zaštite su: Ispod Jankovog kamen (60,80 ha); Pašina česma (0,20 ha); Karalići (34,00 ha); Vodica (63,60 ha); Tresava na Belim vodama (15,20 ha); Dajićko jezero (1,00 ha); Palež (60,80 ha); Košaninovo jezero (26,80 ha); Crepuljnik (65,80 ha); Izubra (66,10 ha); Iznad ljutih livada (27,60 ha); Crna reka (28,80 ha); Radulovac (4,00 ha); Izvorište Crne reke (0,20 ha); Isposnice (20,50 ha); Radočelo (44,00 ha); Plakaonica (24,80 ha) i Ravnine (32,40 ha).



Slika 4. Daićko (Tičar) jezero, leti i zimi

Pod režimom II stepena zaštite nalaze su lokaliteti: Jankov kamen (390,20 ha); Bojovo brdo (133,95 ha); Jelića strugare (12,00 ha); Goljska reka (851,00 ha); Međugorski potok (390,20

ha); Bele vode (84,40 ha); Dajići (55,80 ha); Jelenovica (125,20 ha); Orlov kamen (132,35 ha); Pod Crepuljnikom (362,10 ha); Brusničke šume (194,60 ha); Ugljare (52,80 ha); Ljute livade (282,00 ha); Vlaški most (231,20 ha); Suvi breg (25,60 ha); Odvraćenica (29,00 ha); Gradina (226,70 ha), Radočelo II (82,40 ha); Plakaonica II (86,80 ha) i Retko Bučje (134,80 ha).

3. ZAKLJUČAK

Savremena kretanja u turizmu nameću potrebu za većim učešćem ekodestinacija u kreiranju turističke ponude. Destinacije sa očuvanom prirodom kao što su zaštićena područja i nacionalni parkovi postaju sve atraktivnija mesta za odmor od urbanih sredina i ubrzanih tempa života. Zahvaljujući svojim prirodnim potencijalima, Golija može da postane veoma posećena ekodestinacija na turističkoj mapi Evrope.

4. LITERATURA

- [1] Đorđević J., Kirbus B., Nenković M., Panić M., Milanović A., Pandurović K., Stanojević V.: *Prirodne karakteristike područja Golije*, Geografski institut „Jovan Cvijić“ SANU, CEP-Centar za planiranje urbanog razvoja, Beograd, 2004/05.
- [2] Derić B.: *Strategija dugoročnog razvoja Parka prirode „Golija“*, Geografski fakultet Univerziteta u Beogradu, CEP-Centar za planiranje urbanog razvoja, Beograd, 2004/05.
- [3] Marković S., Ostojić M.: *Turistički vodič kroz ivanjički kraj*, Turistička organizacija opštine Ivanjica, Ivanjica, 2006, 68 str.
- [4] Marković S., Popović I., Ostojić M.: *Turistički resursi i promet turista u ivanjičkom kraju*, Naučni skup „Srbija i Republika Srpska u regionalnim i globalnim procesima“, Zbornik radova, Trebinje, 2007, str. 579÷588.
- [5] Ostojić M., Marković S., Popović I.: *Uticaj razvoja turističkih ponuda na poboljšanje kvaliteta života ljudi u ivanjičkom kraju*, 35. Konferencija o kvalitetu života „Festival kvaliteta 2008“, Zbornik radova, Kragujevac, 13÷15. maj 2008, str. 6.1÷6.7.